

Grzegorz Zajączkowski*

JAN PAWEŁ II A ZJEDNOCZONA EUROPA.
KONTYNUACJA NAUCZANIA PAPIEŻA POLAKA
W ODNIESIENIU DO PROBLEMÓW
WSPÓŁCZESNEJ EUROPY

JOHN PAUL II AND THE UNITED EUROPE.
CONTINUATION OF THE TEACHING OF THE POLISH POPE
IN RELATION TO THE PROBLEMS OF CONTEMPORARY EUROPE

Abstrakt: The uniting Europe is an international process unparalleled anywhere else. Member States are relin-quishing some of their powers to supranational institutions. Despite many successes, the European project also brings with it problems. Their sources were mentioned many times by Pope John Paul II during his pontificate. The Pope's teaching was and is being continued by his successors: Benedict XVI and Francis. The article presents the aspects pointed out by the Polish Pope, their use and updating to the current situation by successive popes.

Keywords: Europe, European integration, John Paul II, Benedict XVI, Francis, supranational power, national sov-ereignty.

Od śmierci Jana Pawła II w 2005 r. Europa jest miejscem ciągłych debat nad jej przyszłością w związku z wstrząsającymi nią problemami oraz kryzysami. Jedność europejska poddawana jest różnym próbom, a jedną z nich było odrzucenie traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy oraz prace nad traktatem lizbońskim i jego wejście w życie w czasie ogólnoświatowego kryzysu gospodarczego. Pojawiło się pytanie, czy Unia Europejska jest w stanie odpowiednio reagować na negatywne zjawiska wewnętrzne i zewnętrzne?

Problemy gospodarcze, brexit, kryzys migracyjny czy oskarżenia pod adresem Węgier oraz Polski rodzą pytania o przyszłość zjednoczonej Europy. Unia Europejska jest podzielona jak nigdy wcześniej. Pojawiają się apele o solidarność

* Ks. Grzegorz Zajączkowski – doktorant Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu.

i jedność, ale często są one ignorowane. Problemy te wymagają podjęcia odpowiednich kroków, aby Unia nie rozpadła się np. na Wschód i Zachód czy kontynent podzielony granicami lub zasiekami.

Kryzys, który dotknął Unię Europejską to przede wszystkim spór o interpretację wartości europejskich. Związany jest on z konfliktem między konserwatywnym a liberalno-lewicowym podejściem do polityki i spraw społecznych. Spory te dotyczą takich kwestii, jak wielokulturowość, polityka migracyjna, tożsamość narodowa, rola religii czy tradycji. Mają one wpływ na wzajemne postrzeganie się państw członkowskich i znaczący rozdźwięk pomiędzy rządami.

1. FILARY NAUCZANIA JANA PAWŁA II O ZJEDNOCZONEJ EUROPIE

Jan Paweł II w swoim nauczaniu wielokrotnie zwracał uwagę na kontynent europejski i jego problemy. Dla papieża Europa to pewna wartość oraz miejsce wzajemnego przenikania się kultur, sposobów patrzenia na świat i myślenia. Wskazywał na jej różnorodność, ale jednocześnie określał ją jako wspólną przestrzeń. Wielokrotnie podkreślał, że Stary Kontynent zbudowany jest na dziedzictwie greckim, rzymskim, germańskim, słowiańskim, celtyckim, ale przede wszystkim na chrześcijaństwie¹. Nauczanie Jana Pawła II można streścić w jednym zdaniu, będącym parafrazą słów Roberta Schumana: „Europa będzie chrześcijańska albo nie będzie jej wcale”².

Jednym z najważniejszych elementów dziedzictwa aksjologicznego Europy jest wartość życia. Papież wielokrotnie wzywał Europejczyków do służby Ewangelii życia poprzez mobilizację sumień i wysiłek etyczny. Apelował o wprowadzenie strategii obrony życia, gdyż przyszłość Europy zależy od mocnej obrony i promocji tej wartości, stanowiącej trzon korzeni Starego Kontynentu³. Kościół, co podkreślał papież, woła do Europy o niepoddawanie się zniechęceniu i nieprzyjmowanie nurtów myślenia czy działania, które pozbawione są przyszłości, ponieważ nie opierają się na fundamencie Ewangelii. Powrót do Ewangelii to także powrót do nadziei opartej na zwycięstwie Chrystusa nad śmiercią i grzechem. Jest ona światłem, które na nowo może wyznaczać ścieżkę dla kontynentu i jego mieszkańców⁴.

Papież wzywał także do szacunku dla kobiet i obrony ich praw. Potępiał przemoc i niesprawiedliwość wobec nich. Apelował o stworzenia prawa, które będzie

¹ Por. R. Zenderowski. *Czym jest Europa? Kim są Europejczycy?* W: *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*. Red. S. Sowiński, R. Zenderowski. Wrocław 2003 s. 7.

² „Demokracja [w Europie] będzie chrześcijańska albo nie będzie jej wcale” – cyt. za: Instytut Myśli Schumana. *Deklaracja Schumana 2017*. Warszawa 2017 s. 4.

³ Por. Jan Paweł II. *Przemówienie do Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy* (Strasburg, 8.10.1988) p. 6. W: *Europa jutra. Jana Pawła II wizja Europy*. Red. A. Sujka. Kraków 2000 s. 18.

⁴ Por. Tenże. *Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy* (28.06.2003) p 108-109.

je chroniło przed upokarzającym wykorzystywaniem w reklamach czy prostytutką. Domagał się docenienia wkładu matki w życie rodzinne i domowe, na równi z wkładem ojca, zwłaszcza w formie wynagrodzenia⁵.

Papież ostrzegał przed taką formą życia, jakby Chrystus nie istniał. Wielu ochrzczonych powtarza praktyki religijne, ale nie idzie za tym akceptacja treści wiary i osobiste przyłgnięcie do Zbawiciela. Szerzy się agnostycyzm i ateizm. Pogłębiający się sekularyzm powoduje erozję chrześcijaństwa i wywołuje głęboki kryzys sumienia. Człowiek, który z natury jest istotą duchową, po odrzuceniu wiary w Jezusa ucieka w spirytualizm, ezoteryzm czy synkretyzm religijny. Papież ostrzegał przed dążeniem do przeżywania nadzwyczajnych wydarzeń oraz doświadczeń pseudoreligijnych. Tymczasem Europę cechuje powszechny zanik poczucia grzechu, rozpowszechnia się mentalność relatywistyczna i subiektywizm moralny. Stary Kontynent zatracił sens niedzieli jako dnia Pańskiego, traktując ją jako czas rozrywki na koniec tygodnia⁶.

Budowanie zjednoczonej Europy bez fundamentów chrześcijańskich skazane jest na niepowodzenie. Próba opracowania *Karty praw podstawowych Unii Europejskiej* spotkała się z zainteresowaniem Kościoła. Jednak brak jakiegokolwiek wzmianki o Bogu, który jest źródłem godności człowieka, rozczarował papieża. Jan Paweł II przypominał, że właśnie odrzucenie Stwórcy i Jego przykazań doprowadziło Europę na skraj przepaści, tworząc bałwochwalcze tyranie, oparte na kulcie rasy, państwa, narodu czy klasy społecznej. Wiek XX pokazał, że prawa Boga i człowieka umacniają się razem lub razem zostają przekreślone⁷.

Papież mówił, że jednocząca się Europa musi dać świadectwo całemu światu. Jest to świadectwo braterstwa i sprawiedliwości oraz skutecznego wkładu w przewyciężenie wojen i zbrodni. Unia Europejska wezwana jest do eliminowania przemocy, gwałtu, terroryzmu, tortur, a także masowych zbrodni dokonywanych przez rządy niektórych krajów. Jej zadaniem jest troska o wzajemne rozbrojenie czy ciągły rozwój wymiany handlowej i pomoc krajom biedniejszym w pokonaniu głodu i ubóstwa. Ta misja jest o tyle ważna, że Europejczycy mieli możliwość poznania tego, co słuszne, sprawiedliwe i dobre, mogli swobodnie kształtować i rozwijać serce i ducha, poznać smak wolności, której źródłem jest wiara chrześcijańska. To sprawia, że inne narody mają prawo oczekiwać od mieszkańców Starego Kontynentu wsparcia i pomocy⁸.

⁵ Por. tamże p. 43.

⁶ Por. tamże p. 47, 68, 76, 81.

⁷ Por. Jan Paweł II. *Przesłanie z okazji 1200. rocznicy koronacji Karola Wielkiego* (Rzym, 14.12.2000). W: *Europa Zjednoczona w Chrystusie. Antologia*. Red. L. Sosnowski, G. Turowski. Kraków 2001 s. 33-34.

⁸ Por. Tenże. *Przemówienie wygłoszone do przewodniczących parlamentów europejskich* (Rzym, 26.11.1983) p. 5. W: *Co Jan Paweł II mówi o zjednoczeniu Europy*. Red. P. Dyrda. Kraków 2003 s. 66.

2. KONTYNUACJA NAUCZANIA JANA PAWŁA II O ZJEDNOCZONEJ EUROPIE

Następcy Jana Pawła II kontynuują jego dzieło i nauczanie w odniesieniu do Europy. Konsekwentnie zwracają uwagę na jej kryzys. Wskazują, że nie jest możliwy trwały pokój na Starym Kontynencie bez powrotu do religijnych korzeni. Dopiero poszanowanie wartości umożliwi budowę trwałej i prawdziwej jedności. Kościół, którego aksjologia stanowi fundament cywilizacji opartej na tradycji judeochrześcijańskiej, musi zająć miejsce w dialogu nad przyszłością Unii Europejskiej⁹.

2.1. BENEDYKT XVI

Papież ostrzega Europę przed błędnym rozumieniem znaczenia praw człowieka. Wskazuje, że nie można ich mylić ze skrajnymi przejawami autonomii osoby, która skupiając się wyłącznie na sobie, dąży do zaspokojenia własnych potrzeb, nie otwiera się także na spotkanie z Bogiem i z innymi ludźmi. Obrona praw jednostek musi opierać się na postrzeganiu ich w całej integralności wspólnotowej i osobowej¹⁰.

Budując pokój, należy chronić prawa człowieka, które mają swoje podstawy w transcendentnej godności osoby ludzkiej. Dlatego od państw i organizacji międzynarodowych wymaga się poszanowania dla życia ludzkiego na każdym jego etapie. Legalizacja aborcji jest sprzeczna z prawem naturalnym i stanowi naruszenie prawa do równowagi pomiędzy życiem matki i jej dziecka, gdyż ono przysługuje im obojgu w równy sposób¹¹. Jak podkreśla papież, te zasady nie podlegają negocjacjom. Dołącza do nich także promowanie i uznanie naturalnej struktury rodziny, która opiera się na związku mężczyzny i kobiety potwierdzonym sakramentem małżeństwa. Rodzice powinni mieć zapewnione prawo do wychowywania swoich dzieci. Benedykt XVI wskazał, że nie są to prawdy wiary, ale zasady, które wpisują się w naturę ludzką. Tym samym Kościół katolicki promuje je nie jako element religijny, ale uniwersalny¹².

Papież ostrzega Europę przed obojętnością religijną, która prowadzi do życia w taki sposób, jakby Boga nie było. Innym zagrożeniem dla głoszenia Ewangelii jest hedonizm, który spowodował kryzys wartości życia codziennego i struktury

⁹ Por. Z. Czachór. *Europa i jej kryzys w rozważaniach papieskich Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. Wstęp do analizy treści*. „Język. Religia. Tożsamość” 2019 nr 2 s. 110.

¹⁰ Por. Benedykt XVI. *Przemówienie podczas noworocznej audiencji dla członków korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej* (Rzym, 7.01.2013). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

¹¹ Por. tamże.

¹² Por. Benedykt XVI. *Przemówienie do uczestników Kongresu zorganizowanego przez Europejską Partię Ludową* (Rzym, 30.03.2006). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

rodziny. Stary Kontynent zalewa plaga pornografii i prostytucji. Dlatego tak ważna jest troska o wspólnotę rodzinną i Kościół domowy, który może przyczynić się do odnowy kontynentu¹³. Europa nie może odcinać się od swoich chrześcijańskich korzeni. To one nauczyły ją, czym jest etyka, odpowiedzialność i wolność. Odrzucenie tych wartości pozbawi Europejczyków prawdziwej tożsamości. A to na niej budowano instytucje zjednoczonej wspólnoty¹⁴. Zagroženiem dla Starego Kontynentu jest relatywizm w sferach praw, obowiązków i wartości. Pozbawienie narodów europejskich ich fundamentu i oparcie się wyłącznie na decyzjach politycznych czy wyrokach sądowych stanowiłoby zagrożenie dla instytucji wspólnotowych. Nie ma możliwości owocnego dialogu, jeśli nie będzie wspólnych zasad¹⁵. Jedność kontynentu europejskiego musi opierać się na tożsamości wszystkich narodów. Jest ona złożona nie tylko z elementów politycznych, gospodarczych czy geograficznych, ale przede wszystkim ze wspólnej historii, kultury i moralności. To dzięki chrześcijaństwu powstała Europa, to ono jest jej duszą i zacznem. Europejczycy muszą pamiętać, że odrzucając to dziedzictwo, przestaną być wzorem dla całego świata¹⁶. Papież gorzko stwierdza, że cywilizacja zachodnia, która zbudowana została na fundamencie Pisma Świętego i liturgii, „[...] częściowo zdradziła ewangeliczną inspirację”¹⁷.

Europejscy chrześcijanie różnych wyznań mają ważne zadanie przypominać Europie o jej korzeniach i dziedzictwie. Priorytetem jest ukazywanie światła Chrystusa wszystkim jej mieszkańcom. Pomoże to na nowo odkryć zadanie dawania świadectwa wiary w świecie naznaczonym obojętnością i relatywizmem. Proces zjednoczenia musi otwierać na wartości etyczne, które pozwolą na budowę prawdziwej jedności narodów¹⁸. Misja ta dotyczy także polityków, którzy powinni dbać o rozwój i wzrost integracji oraz debatować nad odpowiednim dla niej modelem społecznym. Winni czerpać wzorce z dziedzictwa duchowego kontynentu, które go ukształtowało. Taka polityka umożliwi wzmocnienie świadomości

¹³ Por. Tenże. *Przemówienie do uczestników sympozjum biskupów Afryki i Europy* (Rzym, 16.02.2012). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

¹⁴ Por. Tenże. *Przemówienie z okazji 45. spotkania Banku Rozwoju Rady Europy* (Rzym, 12.06.2010). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

¹⁵ Por. Tenże. *Przemówienie do członków Biura Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy* (Rzym, 8.09.2010). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

¹⁶ Por. Tenże. *Przemówienie do uczestników kongresu na temat: „Wartości i perspektywy dla Europy”, zorganizowanego przez Komisję Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (COMECE) z okazji 50. rocznicy podpisania Traktatów Rzymskich* (Rzym, 24.03.2007). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

¹⁷ Tenże. *Przemówienie do studentów na zakończenie czuwania modlitewnego w ramach VI Europejskiego Dnia Świata Uniwersyteckiego* (Rzym, 1.03.2008). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

¹⁸ Por. Tenże. *Przemówienie do Zgromadzenia Delegatów Kościołów, Konferencji Episkopatów, Wspólnot i Organizacji Ekumenicznych Europy* (Rzym, 26.01.2006). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

przynależności do wielkiej rodziny narodów europejskich oraz zwiększy ich zaangażowanie w podejmowanie wzywań¹⁹. Wyzwaniem jest także apostazja Europejczyków, która prowadzi do kryzysu własnej tożsamości. Zjednoczona Europa uważana jest za wspólnotę wartości, jednak odrzuca te, które stanowią jej fundament. Dochodzi także do zbytznego opierania życia społecznego na kompromisie, który wydaje się być dobrem wspólnym. Jednak, jak wskazuje papież, staje się on „wspólnym złem”, gdy prowadzi do ataku na godność istoty ludzkiej. Europa musi strzec się także nieodpowiednio pojmowanego pragmatyzmu, który godzi się na mniejsze zło w polityce dotyczącej praw człowieka. Takie podejście stanowi zagrożenie dla chrześcijan, którym nie pozwala się brać udziału w debacie publicznej. Unia Europejska musi być prawdziwym obrońcą wartości uniwersalnych, nieograniczonych kompromisami, relatywizmem czy laicyzmem²⁰.

Europejczycy nie mogą bać się dokonywania trudnych wyborów, które są konieczne do zwalczania skutków kryzysów i staną się podstawą do pogłębiania integracji. Muszą oni także pamiętać, że tylko wspólne działanie umożliwi dalszy rozwój. Zjednoczona Europa powinna walczyć z pogłębiającą się przepaścią, w której bogaci stają się coraz bogatsi, a ubodzy coraz ubożsi. Politycy muszą zadbać o odpowiednie zróżnicowanie społecznego dobrobytu²¹. Finanse i gospodarka nie mogą być celem samym w sobie, ale muszą stać się środkiem lub instrumentem i kierować się dobrem jednostki ludzkiej. Historia Europy bogata jest w przykłady braterstwa w dziedzinie ekonomicznej. To na tym kontynencie pojawiły się przedsiębiorstwa, które posiadają cele społeczne lub wzajemne. Nie zapomniały one o swojej hojności, dostosowując się do praw rynku. Stanowią wzór logiki dawania²². Według Benedykta XVI problemy ekonomiczne Starego Kontynentu wynikają przede wszystkim z kryzysu etycznego. Podkreśla się znaczenie solidarności w walce ze skutkami spowolnienia gospodarczego, jednak brakuje sił, aby je wprowadzać w życie i skłonić się ku ofierze i wyrzeczeniom na rzecz potrzebujących²³.

Benedykt XVI wskazuje, jak ważną rolę w formowaniu nowych pokoleń pełni kultura. Dlatego musi ona promować bogactwo słowa Bożego i prawdę płynącą z objawienia. Tylko w taki sposób stanie się podstawą prawdziwej humanizacji. Odrzucenie pierwiastka duchowego prowadzi do odrzucenia praw człowieka

¹⁹ Por. Tenże. *Przemówienie do uczestników Kongresu zorganizowanego przez Europejską Partię Ludową*.

²⁰ Por. Tenże. *Przemówienie do uczestników kongresu na temat: „Wartości i perspektywy dla Europy”*.

²¹ Por. Tenże. *Przemówienie podczas noworocznej audiencji*.

²² Por. Tenże. *Przemówienie z okazji 45. spotkania Banku Rozwoju Rady Europy*.

²³ Por. Tenże. *Przemówienie do Kurii Rzymskiej* (Rzym, 22.12.2011). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

i staje się przyczyną wojen i kataklizmów²⁴. Przez promowanie godności osoby ludzkiej cywilizacja europejska nabrała charakteru uniwersalnego. Jest to także efekt rozwoju instytucji uniwersytetu, jako powszechnej wspólnoty naukowej. Uniwersytety muszą pełnić nie tylko funkcję nauczającą, ale także wychowawczą, przywoływać ideały i dziedzictwo wartości poprzednich wieków. Dzięki uczelniom wyższym Europa na nowo może odkryć swoje korzenie i prawdę, że człowieka nie można zrozumieć bez Boga²⁵.

Papież krytykuje dominujący w Europie nurt pozytywistycznego podejścia do natury i rozumu. Wskazuje, że nie należy się go wyrzekać, ale trzeba pamiętać, że nie stanowi on sam w sobie kultury, gdyż nie ukazuje człowieka w całej pełni i może stać się zagrożeniem dla człowieczeństwa. Pozytywizm nie może być źródłem dla prawa w sytuacji, gdy jakieś przekonania czy wartości spychane są na margines. Nurt ten staje się wrogi wobec wszystkiego, co pochodzi z zewnątrz, ze świata stworzonego przez Boga. Dlatego Europa nie może zamykać się sama w sobie, a powinna otworzyć się na swoje dziedzictwo duchowe. To prawda o Bogu pozwoliła Europejczykom na rozwinięcie idei godności ludzkiej. Kultura europejska wyrosła ze spotkania Grecji, Rzymu i Jerozolimy. Jakakolwiek próba ignorowania tego faktu czy uznawania go za przeszłość jest amputowaniem ducha Europy i pozbawia go całokształtu²⁶.

2.2. FRANCISZEK

Po abdykacji Benedykta XVI na Stolicę Piotrową wybrano kardynała spoza Europy. Pozwala to papieżowi spojrzeć na problemy europejskie inaczej niż jego poprzednicy. Franciszek wskazuje, że Staremu Kontynentowi potrzeba nadziei i odwagi, dzięki którym możliwa jest ufność, że wszelkie trudności mogą stać się podstawą jedności. Musi ono jednak oprzeć się na wierze w Boga, który przemienia śmierć w życie, a zło w dobro. Europejczykom potrzebne jest męstwo, które pozwala wrócić do idei ojców Unii Europejskiej, którzy pragnęli budować ją, przezwyciężając podziały oraz promując pokój i jedność. Jak podkreśla papież, centrum tego projektu jest ufność w człowieka i jego transcendentna godność²⁷.

²⁴ Por. Tenże. *Przemówienie do uczestników sympozjum biskupów Afryki i Europy*.

²⁵ Por. Tenże. *Przemówienie do uczestników seminarium na temat „Dziedzictwo kultury i dorobek akademicki uniwersytetów europejskich jako źródło atrakcyjności Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego” zorganizowanego przez Kongregację Edukacji Katolickiej* (Rzym, 1.04.2006). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

²⁶ Por. Tenże. *Przemówienie w Bundestagu* (Berlin, 22.09.2011). <www.vatican.va> [dostęp: 6.06.2022].

²⁷ Por. Franciszek. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim* (Strasburg, 25.11.2014). <www.vatican.va> [dostęp: 7.06.2022].

Europa pokazała całemu światu, że mimo licznych konfliktów, które ją wyniszczyły, możliwy jest nowy początek. Stanowi to bezprecedensowe *novum* w ludzkiej historii. Koszmar ostatniej wojny nie zabił w ludziach nadziei, która stała się podstawą projektu europejskiego. Było to możliwe dzięki geniuszowi, kreatywności i wyjściu poza własne ograniczenia, które charakteryzują Stary Kontynent. Ludzkość otrzymała jasny sygnał, że Europa rozpoczęła nowy rozdział i budowę swojego domu²⁸.

Franciszek broni idei godności ludzkiej, która ma swoje źródło w bogatej historii Europy. Promowanie praw człowieka to podstawowe zadanie Unii Europejskiej nie tylko wewnątrz swoich granic, ale i poza nimi. Jednak pomimo dużego zaangażowania wciąż spotyka się sytuacje, w których życie ludzkie od początku staje się elementem programowania jego przydatności, co oznacza, że można je skrócić, gdy człowiek staje się chory, niepotrzebny lub stary. A godność osoby ludzkiej wymaga jej ochrony bez względu na interesy ekonomiczne czy arbitralne decyzje²⁹.

Chrześcijanie muszą zmieniać Europę i przypominać jej, że składa się ona z osób i nie jest tylko zbiorem instytucji. Papież krytykuje ciągłe używanie określeń statystycznych do opisu problemów. To sprawia, że nie dostrzega się obywateli – głosy imigrantów zastępują kwoty, a robotników wskaźniki ekonomiczne. Ten strach przed człowiekiem może wynikać z obowiązku, jaki trzeba podjąć w jego obronie. Europejczycy nie mogą stosować zasad wygodniejszych czy bardziej uspokajających. Liczby dają alibi do odwrócenia się od realnych problemów³⁰.

Zadaniem Europy jest dbanie o rozwój demokracji, promocja praw człowieka oraz państwa prawa. Należy jednak pamiętać o ich właściwym rozumieniu w kontekście społecznym i etycznym. Dzięki temu możliwy będzie pokojowy rozwój społeczeństw Starego Kontynentu³¹. Papież wskazuje, że nie można chronić jednostki w sytuacji braku podstawowych praw człowieka, takich jak wolność słowa czy religii. Człowiek musi mieć zagwarantowaną ochronę prawną przed panowaniem siły czy tyranii władzy. Niedopuszczalna jest jakakolwiek forma dyskryminacji mężczyzn lub kobiet. Franciszek mówi jasno, że nie może być mowy o godności istoty ludzkiej, gdy brakuje jedzenia bądź pracy³². Wzywa więc Europę do sprawiedliwego podziału dóbr, który jest jej obowiązkiem moralnym. Konieczne jest także zapewnienie zatrudnienia i godnej płacy bezrobotnym, szczególnie

²⁸ Por. Tenże. *Przemówienie podczas uroczystości wręczenia nagrody Karola Wielkiego* (Rzym, 6.05.2016). <www.vatican.va> [dostęp: 7.06.2022].

²⁹ Por. Tenże. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*.

³⁰ Por. Tenże. *Przemówienie do uczestników konferencji „Przemysłu na nowo Europę. Chrześcijański wkład w przyszłość projektu europejskiego”, zorganizowanej przez Komisję Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (COMECE)* (Rzym, 28.10.2017). <www.vatican.va> [dostęp: 7.06.2022].

³¹ Por. Tenże. *Przemówienie w Radzie Europy* (Strasburg, 25.11.2014). <www.vatican.va> [dostęp: 7.06.2022].

³² Por. Tenże. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*.

młodzieży. Europejczycy powinni szukać nowych ekonomicznych modeli przejścia z gospodarki pieniężnej do ekonomii społecznej, która skupia się nie na pieniądzu, ale na inwestycjach w ludzi i dbałości o pracownika³³.

Zjednoczona Europa musi umieć wyciągać wnioski z historii. Doświadczona wieloma konfliktami nie może być ślepa na odradzające się spory, które – wydawało się – zostały zażegnane. Należy dostrzegać wzrost agresywnych i gniewnych nacjonalizmów, które powołują się na rzekomą obronę interesów narodowych. Każdego dnia musimy walczyć o dobro, sprawiedliwość, braterstwo czy miłość. Trzeba również dbać o dziedzictwo poprzednich pokoleń, ale papież krytykuje skupianie się wyłącznie na przeszłości, ponieważ grozi to niedostrzeganiem potrzeb wielu osób³⁴. Zadaniem Europy jest troska o pokój i wychowywanie do niego. Należy odrzucać kulturę konfliktu, która może doprowadzić do wewnętrznego wyniszczenia z powodu sprzeczności³⁵.

Europa nie może zamykać się przed migrantami, którzy szukają pomocy i ratunku. Gdy to robi, odrzuca poczucie braterskiej odpowiedzialności, która jest podstawą społeczeństwa obywatelskiego. Unia Europejska dysponuje narzędziami umożliwiającymi jej znalezienie równowagi pomiędzy zapewnieniem gościnności imigrantom a ochroną praw własnych obywateli. Stary Kontynent, posiadający ogromne dziedzictwo religijne i kulturowe, powinien otworzyć się na nowe osoby, gdyż to przyniesie dobre owoce³⁶.

Europejczycy nie mogą tworzyć społeczeństwa indywidualistycznego. Jest to błędna koncepcja osoby ludzkiej, oderwanej od kontekstu antropologicznego czy społecznego. Staje się ona nieczuła wobec innych, odrzuca obowiązki wynikające z prawodawstwa. Czyni siebie oderwaną od innych i przestaje rozumieć, że jej prawa i zadania powiązane są z resztą społeczeństwa³⁷. Mieszkańcy Europy wezwani są do otwarcia się na innych, gdyż ich cywilizacja powstała w efekcie spotkania kultur wykraczających znacznie poza granice Unii. Nie można doprowadzić do umasowienia i całkowitej jednolitości opartej wyłącznie na trosce o samego siebie³⁸. Europejczycy muszą porzucić egoistyczne myślenie, gdyż otwarcie się na innych pozwoli na stworzenie wspólnoty, dzięki której każdy człowiek będzie w stanie odkryć samego siebie. Odkrycie poczucia przynależności do głęboko związanej wewnętrznie grupy może być lekarstwem na rosnący indywidualizm. Nie do zaakceptowania przez papieża jest także fałszywe pojęcie wolności, które interpretuje się niemal jako obowiązek bycia samotnym, bez jakichkolwiek

³³ Por. Tenże. *Przemówienie podczas uroczystości wręczenia nagrody Karola Wielkiego*.

³⁴ Por. Tenże. *Encyklika Fratelli tutti o braterstwie i przyjaźni społecznej* (3.10.2020) [dalej: FT] p. 11.

³⁵ Por. Tenże. *Przemówienie w Radzie Europy*.

³⁶ Por. FT 40-41.

³⁷ Por. Franciszek. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*.

³⁸ Por. Tenże. *Przemówienie podczas uroczystości wręczenia nagrody Karola Wielkiego*.

powiązań³⁹. To błędne przekonanie jest chorobą Europy, gdyż samotność jest typowa dla ludzi pozbawionych więzi. Dotyka ona nie tylko osób starszych, zdanych na samych siebie, ale także młodych, pozbawionych jakichkolwiek punktów odniesienia i nadziei na przyszłość. Poczucie osamotnienia spotęgował kryzys ekonomiczny, który znacząco odcisnął się na życiu tysięcy osób⁴⁰. Dlatego ważne jest, aby budować kulturę dialogu, który umożliwi odbudowę tkanki społecznej. Dzięki temu Stary Kontynent będzie w stanie stworzyć strategię życia oraz integracji. Wszyscy członkowie społeczeństwa muszą w niej uczestniczyć, aby budować wspólnotę pojednaną i zintegrowaną, w której nikt nie będzie odrzucony⁴¹.

Europa musi być solidarna. Takie było założenie tych, którzy stworzyli podwaliny pod jedność europejską. Solidarność musi polegać na świadomości przynależności do jednego organizmu w taki sposób, aby każdy członek był i współodczuwał z drugim, jak i z całością. Tworzą ją także konkretne gesty i fakty, które przybliżają do bliźniego w każdym położeniu. Taka wspólnota umożliwi sprzeciw wobec populizmów rodzących się z egoizmu i partykularyzmów. Politycy są wezwani do pracy w duchu pomocniczości, tak aby Europa rozwijała się równomiernie i sprawiedliwie⁴².

Według Franciszka Unia Europejska musi rozwiązać problem braku zaufania dla jej instytucji. Papież wskazuje, że Europejczycy oceniają funkcjonowanie wspólnoty jako negatywne. Kojarzy im się ona z tworzeniem prawa, które nie odpowiada wrażliwości obywateli państw członkowskich. W tym kontekście mocno brzmi określenie Europy jako „babci”, która jest niepłodna i nie ma sił do życia. Franciszek dostrzega, że dawne ideały, które przyświecały Europie, nie mają już mocy przyciągania, więc zostały zastąpione przez mechanizmy techniczne instytucji unijnych⁴³. Pomocą w tym kryzysie może być powrót do tego, co wzniosłe, do ambitnych, nowych celów ożywianych przez pragnienie rozwoju, postępu, pokoju, poznania. Papież wskazuje, że zmierzaniu ku przyszłości potrzebna jest przeszłość i odwaga w dążeniu do pokonania wyzwań dnia dzisiejszego⁴⁴. Zadanie to może zostać zrealizowane przez burzenie murów i budowę mostów. Europejczycy zostali wezwani do radykalnych zmian, które nie mogą opierać się tylko na drobnej kosmetyce czy pokrętnych kompromisach⁴⁵.

³⁹ Por. Tenże. *Przemówienie do uczestników konferencji „Przemysleć na nowo Europę”*.

⁴⁰ Por. Tenże. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*.

⁴¹ Por. Tenże. *Przemówienie podczas uroczystości wręczenia nagrody Karola Wielkiego*.

⁴² Por. Tenże. *Przemówienie do szefów państw i rządów państw członkowskich UE w przeddzień 60. rocznicy podpisania traktatów Rzymskich* (Rzym, 24.03.2017). <www.vatican.va> [dostęp: 7.06.2022].

⁴³ Por. Tenże. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*.

⁴⁴ Por. Tenże. *Przemówienie w Radzie Europy*.

⁴⁵ Por. Tenże. *Przemówienie podczas uroczystości wręczenia nagrody Karola Wielkiego*.

Dzięki swojemu bogactwu mieszkańcy Startego Kontynentu stali się egoistyczni. Obojętnie patrzą na świat, a szczególnie na najuboższych. Debaty polityczne skupiają się przede wszystkim na problemach ekonomicznych czy technicznych, a nie na problemach zwykłych ludzi. Zagrożeniem dla współczesnej Europy może być przekształcenie człowieka w trybik wielkiej maszyny, która traktuje go jedynie jako konsumpcyjne dobro, a gdy przestaje być potrzebny, zostaje po prostu odrzucony, jak to się dzieje w przypadku chorych, starszych czy dzieci zabijanych przed narodzeniem⁴⁶. Bogactwo nie może opierać się na krzywdzie i nieszczęściu istot ludzkich. Europejczycy muszą stawić czoła handlowi bronią czy wyścigowi zbrojeń. Ich zadaniem jest także zwalczanie współczesnego niewolnictwa, jakim jest handel ludźmi. Sprzeciw wobec tych zjawisk umożliwi ochronę jednostek i wzmocni pokój na świecie⁴⁷.

Papież wzywa Europę do odkrycia swoich korzeni, które łączyły w sobie idee nieba i ziemi – to, co duchowe z tym, co ziemskie. Europejczycy przez wieki potrafili łączyć te dwie rzeczywistości, otwierać się na transcendencję, na Boga oraz podchodzić do życia praktycznie, ze zdolnością do radzenia sobie w różnych sytuacjach. Stary Kontynent musi na nowo połączyć te dwa elementy, gdyż odrzucenie duchowości będzie wiązało się z utratą duszy oraz humanistycznego ducha, którego Unia tak broni. Chrześcijaństwo wniosło i nadal wnosi wiele w funkcjonowanie Europy. Nie przeczy to idei świeckości państwa, ale ją ubogaca. Świadczą o tym ideały, które kształtowały Unię Europejską od samego początku, czyli pokój, pomocniczość, solidarność czy szacunek wobec godności osoby ludzkiej. Odrzucenie korzeni religijnych utrudnia walkę z różnymi ekstremizmami, gdyż zapomnianie o Bogu rodzi przemoc, a nie Jego uwielbienie⁴⁸. Europejczycy nie mogą traktować swojego dziedzictwa jako eksponatu muzealnego. Muszą zastanowić się nad jego rolą w obecnych czasach i jego otwarciem dla całej ludzkości⁴⁹.

Podstawowym zadaniem Europy jest budowanie jedności wokół świętości osoby ludzkiej. Europejczycy winni uznawać śmiało swoją przeszłość, patrzeć z pewnością w przyszłość, aby żyć z nadzieją w teraźniejszości i w pełni z niej korzystać. Stary Kontynent musi być miejscem bez strachu i zamknięcia, powinien stać się liderem bogatym w sztukę, wiedzę, muzykę, humanizm i wiarę. Tylko w taki sposób może być wartościowym punktem odniesienia dla całej ludzkości⁵⁰. Europa to nie zbiór zasad czy podręcznik procedur i protokołów, ale sposób pojmowania człowieka. Powinna wychodzić przede wszystkim od transcendentnej godności istoty ludzkiej, a nie od praw, które się jej należą. Europejczycy są wezwani do

⁴⁶ Por. Tenże. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*.

⁴⁷ Por. Tenże. *Przemówienie w Radzie Europy*.

⁴⁸ Por. Tenże. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*.

⁴⁹ Por. Tenże. *Przemówienie w Radzie Europy*.

⁵⁰ Por. Tenże. *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*.

stosowania w praktyce ewangelicznego braterstwa. Gdyby odrzucono te podstawy, każdy traktat jednoczący kontynent pozostałby martwą literą⁵¹.

Franciszek, który pochodzi z innego kontynentu, traktuje Europę jako matkę, w której odnajduje swoje korzenie wiary i życia. Wyznacza jej zadanie stworzenia nowego humanizmu europejskiego, który potrzebuje odwagi, pamięci ludzkiej i zdrowej utopii. Pragnie, aby była młoda, by była matką, która troszczy się o każde dziecko, pomaga ubogiemu i udziela gościnności tym, którzy szukają schronienia. Papież wzywa do szacunku wobec starszych i chorych. Stary Kontynent musi stać się miejscem, w którym zapanuje uczciwość, proste życie, a jego mieszkańcy pokochają piękno kultury. Europa musi zadbać o rodzinę i małżeństwo, aby posiadanie dzieci mogło być traktowane jako radość i odpowiedzialność, a nie problem. Jej zadaniem jest także ochrona praw człowieka i skoncentrowanie na każdej indywidualnej osobie, a nie na konsumpcjonizmie, narastaniu dóbr czy cyfrach⁵². Europa winna stać się rodziną i wspólnotą. Oznacza to życie w jedności i wzajemnej miłości z poszanowaniem różnic. Stary Kontynent jawi się jako wielka rodzina narodów, które potrzebują siebie nawzajem. Bycie razem pomoże pokonać samotność i negatywny indywidualizm. Europejskie braterstwo różnych nacji i kultur umożliwi stawienie czoła wszelkim wyzwaniom, jakie pojawią się w przyszłości⁵³.

ZAKOŃCZENIE

Następcy Jana Pawła II na Stolicy Piotrowej kontynuują Jego nauczanie dotyczące problemów zjednoczonej Europy. Wzbogacając je o różne aspekty, akcentują główne zagrożenie dla jedności Starego Kontynentu, czyli porzucenie dziedzictwa, jakim jest chrześcijaństwo. Bardzo mocno w wypowiedziach Benedykta XVI i Franciszka wybrzmiewają słowa w obronie najsłabszych, czyli nienarodzonych i starszych. Widzimy tutaj sprzeciw kolejnych papieży wobec prawa gwałcącego niezwykłą godność istot ludzkich oraz ich prawo do życia. Dodatkowo wzywają oni do aktywnego działania chrześcijan, którzy muszą swoją postawą na nowo kształtować wizerunek Europy. Obydwaj następcy św. Piotra apelują o solidarność wobec problemów, czy to ekonomicznych, czy związanych z imigracją. Bardzo krytycznie podchodzą do wzrostu laicyzacji, braku nadziei i żywotności, które Benedykt XVI nazywa „zdradą”, a Franciszek, używając prostszego określenia, nazywa Stary Kontynent „babcią” bez energii życiowej. Papież z Niemiec i kolejny

⁵¹ Por. Tenże. *Przemówienie do szefów państw i rządów*.

⁵² Por. Tenże. *Przemówienie podczas uroczystości wręczenia nagrody Karola Wielkiego*.

⁵³ Por. Tenże. *List do Jego Eminencji Księdza Kardynała Pietra Parolina, Sekretarza Stanu Stolicy Apostolskiej z okazji 40. rocznicy powstania Komisji Konferencji Episkopatów Unii Europejskiej (COMECE), 50. rocznicy nawiązania relacji dyplomatycznych między Stolicą Apostolską a Unią Europejską i 50. rocznicy obecności Stolicy Apostolskiej jako stałego obserwatora przy Radzie Europy* (Rzym, 22.10.2020). <www.vatican.va> [dostęp: 7.06.2022].

z Ameryki Południowej, kontynuując nauczanie Jana Pawła II, aktualizują je odpowiednio do sytuacji, w której przyszło pełnić im swoją posługę.

BIBLIOGRAFIA

- Benedykt XVI: *Przemówienie do członków Biura Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy* (Rzym, 8.09.2010). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie do Kurii Rzymskiej* (Rzym, 22.12.2011). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie do studentów na zakończenie czuwania modlitewnego w ramach VI Europejskiego Dnia Świata Uniwersyteckiego* (Rzym, 1.03.2008). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie do uczestników kongresu na temat: „Wartości i perspektywy dla Europy”, zorganizowanego przez Komisję Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (COMECE) z okazji 50. rocznicy podpisania Traktatów Rzymskich* (Rzym, 24.03.2007). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie do uczestników Kongresu zorganizowanego przez Europejską Partię Ludową* (Rzym, 30.03.2006). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie do uczestników seminarium na temat „Dziedzictwo kultury i dorobek akademicki uniwersytetów europejskich jako źródło atrakcyjności Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego” zorganizowanego przez Kongregację Edukacji Katolickiej* (Rzym, 1.04.2006). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie do uczestników sympozjum biskupów Afryki i Europy* (Rzym, 16.02.2012). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie do Zgromadzenia Delegatów Kościołów, Konferencji Episkopatów, Wspólnot i Organizacji Ekumenicznych Europy* (Rzym, 26.01.2006). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie podczas noworocznej audiencji dla członków korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej* (Rzym, 7.01.2013). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie w Bundestagu* (Berlin, 22.09.2011). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Benedykt XVI: *Przemówienie z okazji 45. spotkania Banku Rozwoju Rady Europy* (Rzym, 12.06.2010). <www.vatican.va> [dostęp: 4.05.2021].
- Czachór Z.: *Europa i jej kryzys w rozważaniach papieskich Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. Wstęp do analizy treści. „Język. Religia. Tożsamość” 2019 nr 2.*
- Franciszek: *Encyklika Fratelli tutti o braterstwie i przyjaźni społecznej* (3.10.2020).
- Franciszek: *List do Jego Eminencji Księdza Kardynała Pietra Parolina, Sekretarza Stanu Stolicy Apostolskiej z okazji 40. rocznicy powstania Komisji Konferencji Episkopatów Unii Europejskiej (COMECE), 50. rocznicy nawiązania relacji dyplomatycznych między Stolicą Apostolską a Unią Europejską i 50. rocznicy obecności Stolicy Apostolskiej jako stałego obserwatora przy Radzie Europy* (Rzym, 22.10.2020). <www.vatican.va> [dostęp: 5.05.2021].

- Franciszek: *Przemówienie do szefów państw i rządów państw członkowskich UE w przeddzień 60. rocznicy podpisania traktatów Rzymskich* (Rzym, 24.03.2017). <www.vatican.va> [dostęp: 5.05.2021].
- Franciszek: *Przemówienie do uczestników konferencji „Przemysleć na nowo Europę. Chrześcijański wkład w przyszłość projektu europejskiego”, zorganizowanej przez Komisję Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (COMECE)* (Rzym, 28.10.2017). <www.vatican.va> [dostęp: 5.05.2021].
- Franciszek: *Przemówienie podczas uroczystości wręczenia nagrody Karola Wielkiego* (Rzym, 6.05.2016). <www.vatican.va> [dostęp: 5.05.2021].
- Franciszek: *Przemówienie w Parlamencie Europejskim* (Strasburg, 25.11.2014). <www.vatican.va> [dostęp: 5.05.2021].
- Franciszek: *Przemówienie w Radzie Europy* (Strasburg, 25.11.2014). <www.vatican.va> [dostęp: 5.05.2021].
- Instytut Myśli Schumana: *Deklaracja Schumana 2017*. Warszawa 2017.
- Jan Paweł II: *Adhortacja apostolska Ecclesia in Europa o Jezusie Chrystusie, który żyje w Kościele jako źródło nadziei dla Europy* (28.06.2003).
- Jan Paweł II: *Przemówienie do Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy* (Strasburg, 8.10.1988). W: *Europa jutra. Jana Pawła II wizja Europy*. Red. A. Sujka, Kraków 2000.
- Jan Paweł II: *Przemówienie wygłoszone do przewodniczących parlamentów europejskich* (Rzym, 26.11.1983). W: *Co Jan Paweł II mówi o zjednoczeniu Europy*. Red. P. Dyrda. Kraków 2003.
- Jan Paweł II: *Przesłanie z okazji 1200. rocznicy koronacji Karola Wielkiego* (Rzym, 14.12.2000). W: *Europa Zjednoczona w Chrystusie. Antologia*. Red. L. Sosnowski, G. Turowski. Kraków 2001.
- Zenderowski R.: *Czym jest Europa? Kim są Europejczycy?* W: *Europa drogą Kościoła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*. Red. S. Sowiński, R. Zenderowski. Wrocław 2003.

Streszczenie: Jednocząca się Europa jest niespotykanym nigdzie indziej procesem międzynarodowym. Państwa członkowskie rezygnują z części swoich uprawnień na rzecz ponadpaństwowych instytucji. Projekt europejski, pomimo wielu sukcesów, niesie ze sobą także problemy. Na ich źródła wielokrotnie wskazywał papież Jan Paweł II w czasie swojego pontyfikatu. Nauczanie papieża było i jest kontynuowane przez jego następców: Benedykta XVI oraz Franciszka. W artykule przedstawiono aspekty, na jakie zwracał uwagę papież Polak, ich wykorzystywanie i aktualizowanie do bieżącej sytuacji przez kolejnych papieży.

Słowa kluczowe: Europa, integracja europejska, Jan Paweł II, Benedykt XVI, Franciszek, władza ponadpaństwowa, suwerenność narodowa.